

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2018, 1: 72-87

Hasan Lî Zâtihi'yi Yeniden Tanımlamak

Redefining Ḥasan li Dātīhi

تعريف الحسن لذاته من جديد

Tahsin Kazan

Dr., Elazığ İl Müftülüğü, Din Hizmetleri Uzmanı, Elazığ / Turkey

Dr., Elazığ Provincial Office of Mufti, Religious Services Specialist, Elazığ / Turkey

tkazan12@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7675-9000>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 30.11.2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.12.2018

Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2560688>

Atıf / Citation / إقتباس : Kazan, Tahsin. “Hasan Lî Zâtihi'yi Yeniden Tanımlamak / Redefining Ḥasan li Dātīhi”. HADITH 1 (Aralık/December 2018): 72-87. doi.org/10.5281/zenodo.2560688

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

إنتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد اي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Hasen Lî Zâtihi'yi Yeniden Tanımlamak

Tahsin KAZAN

Anahtar Kelimeler:

Hadîs

Hadis Metodolojisi

Hasen Hadîs

Zabt

Hıffet

ÖZ

Hadîsler, dinin esas kaynaklarından ve temel dayanaklarından biridir. Bu kaynağın Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti noktasında ciddi gayret sarf edilmiştir. Hadîs usûlünün sudûrdan sutûra geçtiği günden beri en ince detay bile düşünülmüş ve hadîslerin doğru anlaşılması için bölümlere ayrılmıştır. Mütekaddimân döneminde hadîsler, hüküm itibariyle sahih ve zayıf olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulmuştur. Müteahhirân döneminde ise bu ikili tasnife hasen hadîs de ilave edilerek üçlü bir tasnife geçilmiştir. Bu sınıflandırmanın da alt bölümleri mevcut olup bu çalışmada sadece hasen li-zâtihi kavramının tanımı üzerinde durulacaktır.

Hadîs usûlünde kavramlar, hadîslerin aidiyetinin tespitinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Önemli kavramlardan biri de hasen kavramıdır. Hadîs usulünde hasen hadîsin ne olduğu tartışılmış ve onu tarif etmenin zorluğuna dikkat çekilmiştir. Hasen hadîs için yapılan tariflerde bu kavramın sahih hadîsin şartlarını taşıdığı belirtilmiş, sahih ile hasen arasındaki tek farkın, hasen hadîsteki zabtın sahih hadîse nispetle daha düşük oranda tahakkuk etmiş olmasının altı çizilmiştir. Hadîs usûlüne dair yazılmış birçok eserde hasen hadîsin tanımında zabtın noksan oluşuna işaret edilmesine rağmen sahih hadîs için istenilen diğer şartların eksiklik seviyesine değinilmemiştir. Bu makalede sahih hadîsin tanımında yer alan zabt şartı dışındaki diğer şartların hasen hadîsin tanımında temel kıstas olduğu olup olmadığı ele alınacaktır.

Redefining Ḥasan li Dātīhi

Keywords:

Ḥadīth

Hadith methodology

Ḥasan ḥadīth

Ḍabt

ABSTRACT

Ḥadīths are one of the main sources of religion and its main pillars. Serious efforts have been made in determining the belonging of this source to the Prophet (s.a.w.). In the methodology of ḥadīths has been considered even the finest detail since the day of the hearts to the line, and has been divided into sections for the correct understanding of the ḥadīths. In the period of the former scholars, ḥadīths were subjected to a dual distinction, namely, ṣaḥīḥ (authentic) ḥadīth and the weak ḥadīths. In later scholars, in addition to these two classes, 'ḥasan ḥadīth' was added and a triple classification was made. There are also sub-sections of this classification and this study will focus only on the definition of Ḥasan li dātīhi.

The concepts in ḥadīth method have an important function in understanding the ḥadīths. One of the important concepts is the concept of ḥasan. In the methodology of ḥadīths, it is discussed what ḥasan ḥadīth is, and pointed out the difficulty of describing it. In the recipes for "ḥasan ḥadīth" it is stated that this concept carries the conditions of the ṣaḥīḥ ḥadīth. The only difference between ṣaḥīḥ ḥadīth and ḥasan ḥadīths is the fact that the sources in ḥasan ḥadīth had accrued less than ṣaḥīḥ ḥadīth. In many works written about the methodology of ḥadīths, although there is a deficiency of the source in the definition of ḥasan ḥadīth, the deficiency level of the other requirements for ṣaḥīḥ ḥadīth had not been mentioned. In this article, it will be examined whether the other conditions except Ḍabt condition in the definition of ṣaḥīḥ ḥadīth are the basic criterion in the definition of ḥasan ḥadīth.

EXTENDED ABSTRACT

There are many unexplicated issues about the methodology of *ḥadīth*. One of these issues is the term *ḥasan li dātīhi*. In the center of the disagreement about this concept, there is a matter whether lack of the accuracy of the transmitter is sufficient or not for the validity of the definition. The lack of an agreement in the definition of the *ḥasan li dātīhi ḥadīth* has shown that the final decision on this issue was not spoken by the predecessors and this indicates the necessity for a reconsideration of the issue. For this reason, in our study the lexical and technical meanings of *ḥasan ḥadīth* has been emphasized. For limiting the subject, the issue of whether the accrual levels of the *ḥasan ḥadīth* and *ṣaḥīḥ ḥadīth* were the same, were evaluated by focusing on the subject of *ḥasan li dātīhi*.

In fact, when we looked at the definitions related to *ḥasan ḥadīth*, which is a higher concept of *ḥasan li dātīhi*, it is seen that *ḥasan ḥadīth* is not fully described. The basic criterion in the definitions is locked at the rate of accuracy level. If degree of accuracy is high, *ḥadīth* is *ṣaḥīḥ* (authentic), if the soundness of memory of the transmitters is only slightly satisfied, then *ḥadīth* is *ḥasan* (good) and the other issues that should be in *ṣaḥīḥ ḥadīth* had not been mentioned at all or it is emphasized that only the other conditions in *ṣaḥīḥ ḥadīth* should have been common. Although we do not claim that these definitions are inaccurate, we think that the evaluation of the narrative by reducing the accuracy level is incomplete. From this point of view, we would like to state that even though they are not *ḥasan ḥadīths*, many *ḥadīths* had been considered as *ḥasan ḥadīth*. In our opinion, this lacking of definition was probably due to the roughly separation of *ḥasan ḥadīth* from *ṣaḥīḥ ḥadīth*.

Ḥasan ḥadīth graded the most between *ṣaḥīḥ* (authentic) and *da'if* (weak) should not be limited to only defection of accuracy. In our article, we evaluated the deficiency of the situation on the basic criteria such as *'adalāh* (justice), *ḍabt* (accuracy), *ittiṣāl* (continuity of the chain of transmission) and not including *ma'lūl* (defective) and *shādhah* (irregular). When we looked at *'adalāh* (justice) in these conditions, the evaluation about transmitter is based on *ijtihād* (independent reasoning), as a result, this judgment can be said to be suspicious (*zann*). The absolute judgments used by some scholars *'adl* (upright)" or "not *'adl*" to transmitters, has shown that they do not pay attention to the fact that the condition of *'adalāh* (justice) is based on suspicion. When this is taken into consideration, it will be seen that weaknesses of transmitter may not only be about *ḍabt* but also about *'adalāh*. However, transmitter's degree of accuracy is not at the same level, but different. The existence of various expression related to *al-jarh* (impugning) and *al-ta'dil* (approving) is an evidence that transmitters have different degrees of accuracy.

In summary, while defining *ḥasan ḥadīth*, *ḥadīth* scholars developed a definition based on *ṣaḥīḥ ḥadīth*. They try to reveal that *ḥasan ḥadīth* is closer to *ṣaḥīḥ ḥadīth*, and its validity is more dominant. While defining *ṣaḥīḥ ḥadīth*, the excellence of accuracy has been taken as basis, the main criterion in *ḥasan ḥadīth* is determined as lack of accuracy. In this study, we have tried to reveal that deficiency of accuracy alone is not enough in separating *ḥasan ḥadīth* from *ṣaḥīḥ ḥadīth*. Because to distinguish *ḥasan*

ḥadīth from *ṣaḥīḥ ḥadīth* with only the deficiency of accuracy, lead to some non-weak *ḥadīths* being considered weak. Also, as *ittiṣāl*, *adalāh* and *ḍabt* are not at the same level in all *ḥadīth*, it is observed that *ḥadīth* without *ma'lūl* and *shādhah* does not have the same degree.

According to the conclusion we have reached at the end of this article, it will be more comprehensive to make the definition of “*Ḥasan ḥadīth* that fulfils the conditions of a *ṣaḥīḥ ḥadīth* except that these conditions are lesser than in *ṣaḥīḥ ḥadīth*”.

ملخص موسع

تعريف الحسن لذاته من جديد

لم توضح كثير من مسائل أصول الحديث. منها مسألة مصطلح "الحسن لذاته". مركز الاختلاف حول هذا الاصطلاح خفة الضبط؛ هل تكفي لتعريفه تعريفا صحيحا أم لا؟ وعدم الاجماع علي تعريف الحديث الحسن لذاته يدل بأن السلف لم يقولوا الكلمة الفصل في هذا الموضوع، ولذا حصلت الضرورة في إعادة التعريف لهذا الاصطلاح. لذلك في دراستنا هذه وقفت على تعريف الحديث الحسن لغة واصطلاحا ووازنت بين الحديث الصحيح وبين الحديث الحسن، ومن ناحية تحديد الموضوع ركزت على تقويم الحسن لذاته. وفي الحقيقة عند النظر إلى تعاريف الحديث الحسن بشكل عام نجد بأنه لا يوجد له تعريف جامع مانع. وفي التعاريف الموجودة الأصل في نسبة تحقق خفة الضبط. يعتبر الحديث صحيحا إذا كان الضبط تاما، وحسنا إذا كان خفيفا، أما الشروط التي يلزم أن تكون موجودة في الحديث الصحيح لم تذكر في الحسن قط أو أشير الى القدر المشترك بينهما. ونقدّر بأن تلك التعاريف ناقصة حينما نزلت الرواية على مستوي الضبط مع عدم ادعاءنا الخطأ فيها. ومن هنا يمكننا القول بأن كثيرا من الأحاديث مع انها ليست من الحسن مندججة تحت تعريفه المذكور في الكتب. وبحسبنا ان هذا النقص يحتمل ان يكون نتيجة تفريقهم بين الصحيح والحسن بأدنى قيد. اكثر ما يرى الحديث الحسن نوعا بين الصحيح والضعيف ولكن ما وجدنا في دراستنا هذه هو عدم حصر الحسن في خفة الضبط. مع لزوم هذا الشرط يجب وجود القيود الاخرى الملزمة في الحديث الصحيح وهي العدالة والاتصال وعدم العلة والشذوذ مع خفتها في الحسن. واذا أمعنا النظر الى شرط العدالة نرى أن الحكم على الراوي اجتهادي وبالتالي يكون الحكم عليه ظنيا. يرى من بعض العلماء عدم لفت الانتباه لشرط العدالة الظني باستخدامهم في حكمهم القطعي على عدالة الراوي أو عدمه عند الاعتبار في الحكم بثبوت عدالة الراوي بطريقة الاجتهاد. يرى النقص في العدالة كما في الضبط عند الرواة. وطريقة الضبط ليست بدرجة واحدة بل بعدة درجات متفاوتة ويبدل على ذلك وجود صيغ مختلفة في ضبط الرواة في علم الجرح و التعديل. والخلاصة أن المحدثين وضعوا أمامهم الحديث الصحيح وانطلاقا من تعريفه عرفوا الحديث الحسن. وعلى ضوء هذا قرروا بأن الحديث الحسن هو اقرب إلى الحديث الصحيح بالنسبة لسائر الاحاديث. وفي تثبيت الحديث

الصحيح أخذوا الضبط التام أساسا، وفي تثبيت الحديث الحسن أخذوا الضبط الناقص أساسا. ولكن اوضحنا في دراستنا هذه بأن خفة الضبط وحدها لا تكفي لتعريف الحديث الحسن. ولأن التفريق بين الحديث الحسن والحديث الضعيف والصحيح بخفة الضبط فقط يفتح باب المشكلة بأن الحديث الحسن يمكن أن يكون حديثا ضعيفا. (وهذا لا يقره أهل الحديث)

وأياضا إن الاتصال والعدالة والضبط في جميع الاحاديث ليس على مستوى واحد ومثله أن عدم الشذوذ وعدم العلة في الاحاديث ليس على درجة واحدة.

وفي نهاية دراستنا هذه نستنتج التعريف الشامل التالي للحديث الحسن: " هو مع أنه جامع لشروط الحديث الصحيح يتحقق مع درجة أدنى من درجة الحديث الصحيح "

الكلمة المفتاحية: حديث، حديث حسن، الضبط، اصول الحديث، خفة

GİRİŞ

Hadîsler, Kur'an'dan sonra hüküm çıkartmada başvurulan ikinci kaynaktır. Bu konuda Müslümanlar arasında ittifak vardır. Bununla birlikte hadîslerin dinî bir kaynak olması için Allah Rasûlü'ne aidiyetinin kesinlik kazanması veya kesinliğe yakın olması gerekir. Âlimlerin geçmişten günümüze kadar hadîs usûlü alanında birçok eser meydana getirmeleri, bu hassasiyetten kaynaklanmıştır. Günümüzde de bu tür çalışmalar yapılmaktadır. Her ne kadar bazı âlimler, hadîs disiplinin olgunlaşıp kemale erdiğini iddia etmişlerse de bu iddia doğru değildir.¹ Hadîs usûlü ile alâkalı izaha kavuşturulmamış birçok meselesinin var olduğuna inanmaktayız. Geçmiş dönemi kutsama, geleceği yanlış okumada en önemli etkenlerden biriyken gerek hadîs usûlünde gerekse diğer ilimlerde geçmişte çözülmemiş hiçbir konunun kalmadığını iddia etmek İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) de belirttiği gibi ilme ve ilim adamlarına en büyük haksızlıktır.²

Hadîs usûlünde çözüme kavuşturulması gereken birçok konu bulunmaktadır. Bu konulardan biri de hasen hadîsin sadece râvînin zabtındaki noksanlığa hasır edilip edilmeyeceği meselesidir. Hasen hadîsin tanımı üzerinde ittifakın sağlanmaması ve tarif etmenin ne kadar zor olduğunun ifade edilmesi,³ konuyla ilgili son sözün selef tarafından söylenmediğini göstermektedir. Ayrıca makbûl rivâyette olması gereken özellikler sadece zabtın hafifliğine indirgenirse verilen hükümlerde de farklılığın oluşacağı muhakkaktır. Buradan hareketle hadîsin bu nevini yeniden ele almanın bir zaruret oluşturduğuna inanmaktayız. Zira hasen hadîse dayanarak verilen hükümler, nebevî mirasa karşı duruşu da belirleyecektir. Bu çalışmada hasen hadîsin sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Behâdir b. Abdullâh Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmud, (Kuveyt: Vezâretu'l-Evkâf, 1405), 1: 72

² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. İbn Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-'ilim ve fadlih*, thk. Ebû'l-İşbâl ez-Züheyrî, (Damâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427), 1: 347.

³ Ebû Abdilrahman Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *İrvâ'u'l-ğalil fi tahrîci ehâdis-i mennâri's-sebil*, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405), 3: 363.

durulacak ayrıca sahîh hadîs için gerekli olan ittisâl, adl, zabt, şuzûz ve illetten ârî olması gibi özelliklerin hasen hadîs ile sahîh hadîsteki tahakkuk düzeylerinin aynı olup olmadığı konusunda değerlendirilme yapılacaktır. Bu çalışmada her ne kadar hasen hadîs genel olarak tanımlanmışsa da konunun tahdidi açısından sadece hasen li-zâtihi üzerinde yoğunlaşılacaktır.

1. Hasen Hadîsin Sözlükteki Anlamı

Sözlükte çirkinin zıddı olan hasen, nefsin arzuladığı güzelliklerdir. Hüsn, kişiden kişiye değişkenlik arz eden öznel bir durumdur.⁴ İbn Fâris (ö. 395/1005) bu kavram için şu açıklamayı yapmaktadır: “Hâ, sîn ve nûn harfleri tek asıldan ibaret olup kubh’un zıddıdır.”⁵ Râgıb el-İsfâhânî (ö. 502/1109) ise mezkûr kavram ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Hasen; güzel ve arzu edilen her şeydir. Üçe ayrılır; aklın, nefsin ve hissin güzel gördüğü hususlardır. Avâmın nezdinde hüsn, gözün güzel gördüğüne denilirken Kur’an’da ise bu kelime, daha çok basiret açısından güzel olan için kullanılmıştır.”⁶ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî'ye (ö. 487/1094) göre hasen kelimesi ve zıddı olan kubh, kemal sıfatına ve noksanlığına denilir. Nitekim ilim için hasen, cehâlet için ise kubh kullanılır. Maslahat için hasen, mefsedet için de kubh itlâk olunur.⁷

2. Hasen Hadîs'in Istilâhî Anlamı

Hasen, hadîs usûlünde tarifi en zor olan konulardan biridir. Bu nedenle bu kavramla ilgili âlimlerin değerlendirmelerinde farklılık görülmektedir. Öyle ki, Zehebî (ö. 748/1347) tüm hasen hadîsleri kapsayacak bir kaidenin varlığından söz edilemeyeceğini ve kendisinin de bu kanaati taşıdığını açıkça ifade etmiştir.⁸ Zehebî'nin de belirttiği gibi hasen hadîsi, efradını câmi' ağıyarını mâni' olacak şekilde tanımlamak zordur. Müteahhirûn döneminde hasen, sahîh hadîs ile zayıf hadîs arasında yer alan hadîs olarak görülmüştür. Buna göre hasen hadîs, zayıf hadîs konumuna düşmeyen ancak zayıf hadîs mertebesini haiz olan her türlü rivâyettir. İbn Kesîr (ö. 774/1373) bu bağlamda şunları yazmaktadır: “Usûlün bu nev'i sahîh ile zayıf arasında yer aldığından bu durumu net ifade etmek ve tüm kısımları kapsayacak şekilde ortaya koymak teoride kolay olsa da pratikte zordur. Zira hasen hadîs, nisbîdir. Bazı muhaddislere göre hadîste sıhhatine zarar veren bir illet varsa, bu durumu tüm

⁴ Halid ed-Dureys, *el-Hadîsü'l-Hasen li-zâtihi ve li-gayrihi dirâsetun istikrâiyye nakdiyye*, (Riyad: Advâu's-Selef, 1426/2005), 1: 40.

⁵ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-lugat*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1414), 2: 57. (Hasene mad.)

⁶ Ebu'l-Kâsım Hüseyîn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 118, (Hasene Mad.),

⁷ Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Kefevî, *el-Kulliyât mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûku'l-lugaviyye*, thk. Adnân Dervîş ve Muhammed el-Misrî, (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1412/1992), 402.

⁸ Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *el-Mukîza fi ilmi mustalahi'l-hadîs*, Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1412), 28.

hasen hadîslere teşmil etmek kolay değildir.”⁹ Bu konunun zorluğunu ortaya koyan ön bilgileri verdikten sonra hasen hadîs için yapılan tanımlara geçebiliriz.

İbnü'l-Cevzî, (ö. 597/1201) hasen hadîsi şu şekilde târif etmiştir. “Sahîhliği muhtemel olsa da zayıflığa daha yakın olan hadîslerdir.”¹⁰ İbnü'l-Cevzî'nin yapmış olduğu bu tanım, tartışmaya açıktır. Zira bir rivayetin sahîh hadîs sınıfına olan yakınlığı ya da zayıf hadîse olan yakınlığının ölçüsü yoktur. Oysa tanımlarda asıl olan sınırlarının kesin bir şekilde belirlenmesidir. İbnü'n-Nefîs (ö. 687/1288) ise hasen hadîsi tanımlamakla kalmamış zayıflığın ölçüsünü onunla amele bağlamıştır.¹¹ Bir başka tanımda hasen hadîs şu şekilde ta'rif edilmiştir: “Sahîh hadîsin mertebesinden aşağı, zayıf hadîsin mertebesinden de yukarı olan hadîslerdir.”¹² Ele aldığımız bu tanımlardan hasen hadîsin sahîh hadîs ile zayıf hadîs arasında yer alan bir hadîs çeşidi olduğu anlaşılmalı beraber, bu tanımların ortak noktalarına bakıldığında ise hasen hadîsin net olarak ta'rif edilmediği görülecektir.

Hasen hadîsle ilgili yapılan tanımlarda “zabtın noksanlığı” itirazi kaydını daha net görebilmemiz için bazı tanımlara yer vermekte fayda mülâhaza etmekteyiz. Örneğin İbnu's-Salâh şöyle demiştir; (ö. 643/1245) “Hadîsin (hasen li zâtihinin) ikinci kısmının râvisi sıdk ve emanet ile meşhur olmalı ancak sahîh hadîs râvilerinin ulaştığı mertebeye ulaşmamalıdır. Zira hasen hadîsin râvilerinin, hıfz ve itkânda sahîh hadîsin râvilerine nispetle noksanlıkları söz konusudur.”¹³ İbnü'l-Mülakkın'ın (ö. 804/1401) yapmış olduğu tanımda hasen hadîste esas alınan kıstası, daha net görmekteyiz. O, şöyle der: “Hasen, isnadı; hıfz ve itkânda birinci kısımdaki (sahîh hadîs) gibi olmayandır.”¹⁴ Sehâvî'nin (ö. 902/1497) tanımında ise hasen hadîsi sahîh hadîsten ayıran özellik bâriz bir şekilde şöyle ortaya koyulmuştur: “Hasen ile sahîh aynı şey olup tek fark, sahîh hadîste zabtın tam olmasıdır.”¹⁵

Tanımlarda mantıkçıların anlayışını benimseyen İbn Hacer (ö. 852/1449) ise hasen hadîs ile ilgili geniş bir açıklama yapmıştır. Özetle sahîh ile hasen hadîsin zabtın düzeyi dışında aynı şartları taşıdıkları, sahîh hadîsin râvisinin kâmil bir zabta sahip olması gerekirken hasen hadîs için zabtın mükemmel düzeyde olması gerekmediği fakat zaptan tamamen yoksun olmadığı aksi takdirde râvinin

⁹ Ebü'l-Fedâ'îmâmüddin İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *İhtisârü 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamid, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1415), 129.

¹⁰ Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdu'ât mine'l-ehâdîsi'l-merfûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1403/1983), 35.

¹¹ Alâeddîn Ali İbnü'n-Nefîs, *el-Muhtasar fi ilmi usûli'l-hadîs*, thk. Yûsuf Zeydân, (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1412/1991), 123.

¹² Nâsirüddîn ed-Dimeşkî, *'Ukûdu'd-dürer fi 'ulûmi'l-eser ve şeruhâ hallu 'ukûdi'd-dürer*, thk. Abdullah b. Ali Mürşid, (Suudi Arabistan: Dâru'l-Abbâs, 1415), 38-41.

¹³ Ebû 'Amr Osmân b. Abdurrahman İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nureddîn İtr, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1425/2004), 31.

¹⁴ Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *et-Tezkira fi 'ulûmi'l-hadîs*, (Tavdîhu'l-ebher ile birlikte) thk. Abdullah b. Abdürrahim el-Buhârî, (Kahire: Dâru'l-İmâm Ahmed, 1429/2008), 52.

¹⁵ Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Osmân b. Muhammed es-Sehâvî, *et-Tavdîhu'l-Ebher li-tezkira İbni'l-Mulakkın fi ilmi'l-eser*, thk. Abdullah b. Abdürrahim el-Buhârî, (Riyad: Edvâu's-Selef, 1418/1997), 33.

gafletle veya çok hata yapmakla itham edileceğini belirtmektedir. Ona göre zabt dışında sahîh hadîste aranan tüm özelliklerin hasen hadîste bulunması bir zorunluluktur.¹⁶

Bikâî (ö. 855/1480) hadîslerin makbul olabilmesi için altı şart sıralamaktadır. Bunlar; Zabıt, adâlet, ittisâl, 'ademi'-ş-suzûz, muallel olmaması ve ihtiyaç var olduğunda âdımın bulunmasıdır. Bikâî bu şartlarla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Birinci şartın(zabıtın), hem sahîh hadîste hem de hasen hadîste olması gerekir. Zabıtın sahîhte en üst seviyede varlığı şart iken hasende daha düşük seviyede olabilir. Altıncı şart, hasen hadîse özgüdür. Geri kalan dört şartta ise hem sahîh hem de hasen hadîs müşterektir."¹⁷ Ele aldığımız tüm bu tanımlarda hasen li-zâtihî için esas alınan temel kıstasın zabıtın oranı olduğunu gördük. Ez-cümle zabıtın tam olması halinde hadîs sahîh, noksan olduğunda da hadîs hasen olarak kabul edilir. Ancak hasen hadîs tarif edilirken sahîh hadîste olması gereken diğer hususlara ya hiç değinilmemiş ya da sadece sahîh hadîste olması gereken diğer şartların müşterekliğine vurgu yapılmıştır.

Ülkemizde son dönemde yazılmış Türkçe hadîs usûlü eserlerinden hasen hadîsle ilgili birkaç tanıma yer vermek istiyoruz. Bununla da hem geçmiş dönemin etkisini hem de bu tanımlardaki yaklaşımların günümüzde de devam edip-etmediğini ortaya koyacağız. Talat Koçyiğit, hasen li-zâtihîyi tarif ederken İbn Hacer'in tanımını tercih etmiş, onun tanımını verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: "İbn Hacer'in bu tanımı, aslında, râvinin zabt yönü hariç, diğer şartlarla sahîh hadîsin tarifidir."¹⁸ Ahmet Yücel yaptığı tanımın genelin kabul ettiği bir tanım olduğunu belirttikten sonra hasen hadîsi şu şekilde ta'rif etmiştir: "Sahîh hadîsin şartlarını taşımakla beraber sahîh hadîs râvisine nispetle râvilerden biri veya bir kaçının zabıtı, daha az olan hadîstir."¹⁹ Bir başka hadîscimiz de hasen hadîsi şu şekilde tarif etmiştir: "Adâlet sahibi olup da zabıt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivayet ettiği hadîsi münker olmayan kimsenin rivayet ettiği, şazz ve muallel olmayan hadîstir."²⁰ Son olarak ülkemizde hadîs usûlüne katkısı yadsınamaz olan İsmail Lütfi Çakan'ın tanımına yer vermek istiyoruz: "Zabıtı biraz gevşek olan râvilerin muttasıl senedle rivâyet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadîstir."²¹

Hasen hadîsle ilgili gerek ülkemizde gerekse geçmiş muhaddislerin yapmış oldukları tanımlara baktığımızda, sahîh hadîse nispetle hasen hadîsin ayırt edici niteliğinin zabıt noksanlığı olduğunu görmekteyiz. Elbette bu tanımların hatalı olduğunu iddia etmiyoruz. Ancak bu tanımların eksik

¹⁶ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-Esiletü'l-fâika bi'l-ecvibeti'l-lâika*, thk. Muhammed İbrahim Hafizurrahman, 1410, 64.

¹⁷ Ebü'l-Hasan Burhanüddîn İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rubât el-Bikâî, *en-Nüketü'l-vafiyye*, thk. Mahir Yâsin el-Fahl, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417), 307.

¹⁸ Talat Koçyiğit, *Hadîs usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 41.

¹⁹ Ahmet Yücel, *Hadîs usûlü*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2018), 182.

²⁰ Abdullah Aydımlı, *Hadîs ıstılahları sözlüğü*, (İstanbul: İfav yayınları, 2016), 111.

²¹ İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü*, (İstanbul: İfav yayınları, 2012), 110.

olduğunu düşünüyoruz. Buradan hareketle birçok hadîsin hasen olmadığı halde hasen hadîs kategorisi içerisinde mütalaa edildiğini ifade etmek isteriz. Bize göre bu eksik tanımlama muhtemelen hasen hadîsi sahih hadîsten sadece genel hatlarıyla ayırmaktan kaynaklanmıştır.

3. Hasen Li- Zâtihi Hadîsinin Zabt Noksanlığına Hasredilmemesi

Hadîs usûlü ile ilgili eserleri bulunan âlimler hasen hadîsi; sahîh hadîs ile hasen hadîs arasında yer alan bir tür olarak görmüşlerdir. Bir başka ifade ile hasen hadîsi “menziletün beyne'l-menziyeteyn” olarak değerlendirmişlerdir. Buradan hareketle nasıl ki zayıf hadîs, sahîh hadîste olması gereken beş temel nitelikten birinin olmamasıysa, hasen hadîs de bu beş şarttan her hangi birinin noksanlığıdır. Aslında münekkidin nazarında hasen hadîs, nisbî bir durum olup hadîsin takviye edilmemesi ve zayıflığını gerektirecek bir sebebin bulunmasının zorunlu bir neticesidir.

el-Hattâbî'nin taksimine kadar hadîslerin, sâhîh ve zayıf olmak üzere ikili bir taksime tabi tutulması,²² hasen hadîs olarak tavsif edilen rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin kesinlik kazanmamasından kaynaklanmaktadır. Zira bir metnin Hz. Peygamber kaynaklı (sahîh hadîs) olması için adâlet, zabt, ittisâl şartlarını taşıyıp muallel ve şâzz olmaması temel ölçüdür. Makalenin bu bölümünde bu şartlardan her birini ele alıp hasen hadîs açısından noksanlık durumlarını değerlendireceğiz.

3.1. Hasen Li- Zâtihi'de Adâlet Şartının Noksanlığı

Sahîh hadîsin birinci şartı, râvinin âdil olmasıdır. Adâlet; kişiyi takvaya ve mürüvvete götüren bir melekedir.²³ Adâletin unsurları, İslâm, buluğ, akıl, mürüvvet ve fiskın olmamasıdır.²⁴ Râvinin adâletini araştıran biri, ancak onun hayatını inceledikten sonra bir karar verebilir. Bu olgu, verilen kararın içtihadî olduğunu gösterir. Bu nedenle râvilerin hayatlarını tetkik eden bir münekkidin, zann-ı galib ile râvinin adâletiyle ilgili verdiği hüküm, sonuç itibariyle zannîdir. Muhaddisin nazarında elde edilen sonuç, zann-ı galib ile hâsıl olmuşsa hadîs sahîh, daha düşük oranda bu karara varılmışsa hadîs hasen olur.

el-Cezâirî (ö.1852/1920) ravilerde adaletin farklı düzeyi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bazı insanlar, râvî adâletinin tıpkı iman gibi fazlalık ve noksanlığı kabul etmediğini düşünürler. Doğrusu adalet; kuvvet ve zayıflıkta, ziyade ve noksanlıkta zabt gibidir. Bu duruma birçok usûl âlimi, hadîsler arasında tercih meselesinde işaret etmiştir.”²⁵ Cezâirî'nin bu ifadelerinden râvi

²² Veysel Özdemir, *Hadislerin sıhhat açısından taksimi ve hasen hadis istilâhının ortaya çıkışı*, (Marmara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 2013), 45, 104.

²³ Muhammed b. İsmâil b. Salâh b. Muhammed el-Hüseynî es-San'ânî, *Tavdîhu'l-efkâr li-meânî tankîhü'l-enzâr*, thk. Muhammed b. 'Uveyde, 1417/1997), 2: 86.

²⁴ Ebü'l-Fazl İcelalüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerh takrîbi'n-Nevevî*, (Beyrut: Muessesetü'l-Kütübî's-Sikâfe, ts.), 153.

²⁵ Tahir b. Salih el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Dârü'l-Beşâir, 1430/2009), 1: 100-102.

için adâleti belirlemenin tek düzeyi olmadığını bunun da mertebelerinin bulunduğunu anlamaktayız. Cezâirî, Süleymân et-Tûfî'nin eseri olan Erbâîn şerhinden konuyla ilgili şunları nakletmektedir: “Rivâyetin temel eksenini, râvinin adâleti ve zabtıdır. Eğer bir râvî bu iki nitelikte tebâruz etmişse Yahya b. Maîn (ö. 233/848), Süfyân ve Şu'be gibi yapmış oldukları rivayetler sahîhtir. Râvî bu iki sıfattan birinde tebâruz etmemişse, topyekûn adaletten ve zabttan yoksun da değilse rivayeti hasen hadîs olarak değerlendirilir. Burada söylenecek en uygun söz, budur. Adalet ve zabtın üst, orta ve en aşağı mertebeleri vardır. Bu duruma binaen hadîsler, kuvvet ve zayıflık hükmünü alırlar. Bazı âlimlerin râviler için “adildir” veya “adil değildir”, “zabtı vardır” ya da “zabtı yoktur” gibi net ifadeler kullanması, adâlet ve zabtın tespitinin zanna dayalı oluşuna dikkat etmediklerini göstermektedir. Buna dikkat edildiğinde birçok sorun da çözülür.”²⁶ Râvilerin adaletiyle ilgili bizim kısaltarak alıntıladığımız ancak Cezâirî'nin iki sayfaya yaklaşan değerlendirmesinin özü şudur ki; râvilerde noksanlık sadece zabtta değil, adâlette de olabilir. Buna göre hasen hadîsteki noksanlığı zabta indirgemek isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

3.2. Hasen Li-Zâtihi'de Zabt Şartının Noksanlığı

Sahîh hadîsin ikinci kriteri zabttır. Zabt, Zabtu's-sadr ve Zabtu'l-kitab olmak üzere ikiye ayrılır. Zabtu-sadr; râvinin hocasından öğrenmiş olduğu metni başkasına rivayet edinceye kadar zihninde hıfz etmesidir. Zabtu'l-kitab ise; kitaptan semâ ettikten sonra kitabı tashih etmesi ve korumasıdır.²⁷ Râvinin zabt sıfatını haiz olup olmadığı ya rivayet ettiği hadîslerin isnad ve metinlerini değiştirilerek (maklub hadîse çevirilerek) ya da rivâyeti sika râvilerle arz edilerek anlaşılır.²⁸ “İsmâîl b. 'Uleyye, (ö. 193/809) günün birinde Yahya b. Maîn'e hadîslerini nasıl bulduğunu sorar. İbn Maîn, hadîslerin müstakimdir, cevabını verir. Sonra İbn Maîn'e “buna nasıl ulaştın” diye sorar. İbn Maîn, “senin hadîslerini(sika) râvilerin rivâyetlerine arz ettik, hadîslerin müstakim çıktı” şeklinde cevap verince, İsmâîl b. 'Uleyyede “elhamdülillah” dedi.”²⁹

Bir râvinin rivayet ettiği hadîsleri araştıran bir münekkid, yanlışları ve doğruları birbirine yakın, hatta doğruluk oranı bir nebze fazla olan rivayetlerle karşılaşabilir. Bu tür hadîsler için en uygun hüküm, hasen hadîs hükmünü vermektir. Zira hadîs imamlarının bir râvinin tevsiki meselesinde ihtilaf etmeleri, zabtın noksanlığına delildir. Eğer râvî, mütkm olsaydı böyle bir ihtilâftan söz edilmeyecekti.

Zabt farklılığının tespiti, içtihadî konulardan biridir. Tenkitte müteşeddid olan âlimlerin değerlendirmesi bu hususta önem arz eder. Zehebî (ö. 748/1348) der ki; “Teşeddüd ehli, bir râviyi

²⁶ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, 1: 100-102.

²⁷ İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar*, thk. Nureddin İtr, ((Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 1432/ 2011), 53.

²⁸ İbn Hacer, en-Nüket alâ kitâb İbni's-Salâh, thk. Rabî b. Hâdî el-Medhalî, (Riyad: Dârü'r-Râye, 1417), 2: 866.

²⁹ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, *Ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî, (Kahire: Dârü'l-Fârûk el-Hadîse, 1430/2009), 268.

tevsik ettiğinde, onu esas al. Bir râviyi zayıf olmakla ithâm ettiklerinde bu görüşlerinde teferrüd edip etmediklerine bak. Tad'îf hususunda görüşlerine uyanlar varsa ve cerh ve ta'dilde uzman olanların tevsiki de söz konusu değilse hadîs zayıftır. Sadece İbn Maîn'in bir râvi için sebebini açıklamadan cerh hükmünü vermesi yeterli değildir. Bu tür hadîslerin sıhhati hükmünde tevakkuf edilmelidir. Çünkü bu tür hadîsler, hasen hadîse daha yakındır.³⁰ Cerh ve ta'dilde muhtelif sığaların varlığı, râvilerin zabt sıfatında farklı mertebelere sahip olduğunun bir başka delilidir. Cezâirî bu konuda şunları yazmaktadır: "Bazı insanlar, kuvvet ve zayıflık açısından zabtın tek düzeyde olduğunu vehm etmişlerdir. Nitekim bunlara göre; râvî ya zabt sahibidir ya da değildir, zabt ile tavsif olunan râvilerin dereceleri de birdir. Falân şahsın diğerinden daha fazla zabt sahibi olduğu söylenemez. Bu anlayışın doğru olmadığı ortadadır."³¹ Cezâirî'nin belirttiği gibi zabt sıfatında tek düzeylik yoktur. Bu husus, insan fitratına da aykırıdır. Zira insanlar farklı kabiliyetlere ve hafıza gücüne sahiptirler.

3.3. Hasen Li-Zâtihî'nin Tanımında İttisâlî'l-İsnad Şartının Noksanlığı

Hadîsin sıhhat vasfını kazanabilmesi için senedinde inkita'nın olmaması gerekir. İnkita'nın zıddı olan ittisâl; isnad zincirindeki râviler arasında Hz. Peygamber'e varıncaya kadar kesiklik halinin bulunmayışıdır.³² İsnadda ittisalin olup olmadığına da karinelerden yola çıkarak karar verilir. Yapılan araştırmaların sonucunda hadîsin semâ' yoluyla alındığı kesinlik kazanırsa bu hadîsin sahih olduğuna hükmedilir. Ancak elde edilen bilgi zanna dayalı ise hadîs hasen olarak tavsif edilir. Senedin muttasıl olmasının farklı boyutta gerçekleşeceğinin göstergesi, *Sahîhayn* arasında yapılan üstünlük muvazenesidir. Âlimler, Buhârî'nin (ö. 256/870) râviler için esas aldığı kriterlerden yola çıkarak onun kitabını Müslim'in (ö. 261/875) kitabından üstün tutmuşlardır.

İbn Hacer, Buhârî'nin yazdığı eserin tafdil edilmiş olmasının sebeplerini sayarken, Buhârî'nin "ittisâl" şartını titiz bir şekilde ele almasını bir sebep olarak belirtir. İbn Hacer, Müslim'in *Mukaddimesinde*, 'an ile rivayette bulunan ile kendisinden 'an ile rivayet edilen ravi çağdaş olmaları durumunda likâları tespit olmasa bile yapmış oldukları rivâyetlerin ittisala hamledileceğini belirttiğini, oysa Buhârî'nin bu tür rivâyetlerin ittisala hamledilmesi için bir kez de olsa râvilerin likâsını şart koştuğunu ifade etmektedir.³³ İbn Kesîr ise, Buhârî'nin likâ şartını hadîsin sıhhati için değil, bilakis en sahîh hadîsi belirlemek için şart koştuğunu, bu nedenle *Sahîh* adlı eserinde bu şarta bağlı kaldığını belirtir.³⁴ Çağdaş muhaddislerden el-Elbânî (ö. 1414/1999) de senedin ittisâlinde noksanlık bulunan hadîslerin Buhârî şartlarında sahîh hadîs hükmü almamasını ve hasen olarak

³⁰ Zehebî, *Zikru men yu'temed kavluhu fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmî, 1410), 158-159.

³¹ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, 1: 105.

³² Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma'rife usuli ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrekî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, (Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 210.

³³ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 289.

³⁴ İbn Kesîr, *İhtisâru 'ulûmi'l-hadîs*, 169.

nitelenmesini şu şekilde açıklar: “Buhârî'nin muâsarâtı yeterli görmeyip likâyı şart koşması, kemâl şartı için olup sıhhat ile ilgisi yoktur. Zira Buhârî'nin öğrencisi Tirmizî, meşhur eseri olan ‘Sünen’de hocasının bazı hadîslerin hasen olduğuna hükmetmiştir. Oysa Buhârî, bu rivâyetlerde râvilerin arasında likâ şartından söz etmemektedir.”³⁵

3.4. Hasen Li-Zâtihi'nin Şâz ve Muallel Olmaması

Hem sahîh hadîste hem de hasen hadîste olmazsa olmaz koşul, metin ve isnâdın şâz ve muallel olmamasıdır. Muallel hadîs; görünüşü itibariyle illetsiz olup hadîsin sıhhatine zarar veren gizli bir illetin bulunması şeklinde tarif edilmektedir.³⁶ Muhaddisler her ne kadar şazzı ayrı tarif etmişlerse de onu illetin bir nevi olarak değerlendirmek daha doğrudur. Bu nedenle her ikisini tek başlıkta ele almayı daha uygun gördük. Rivâyetlerde şâz ve illetin tespiti rivayetlerin farklı varyantlarının araştırılması ile mümkündür. Tetkik edilen rivâyetlerin uygunluğu söz konusuysa hadîs sahih olarak isimlendirilir. Aralarında ihtilâf veya teferrüd olup rivâyetler arasında tercih imkânı varsa, râcih olan rivâyet sahîh olarak, mercûh olan da illetin durumuna göre, şâz, münker, kalb, ya da müdrec olarak isimlendirilir. Bağdâdî (ö. 463); bu durumu şöyle beyan eder: “Hadîsin muallellığı; turukların toplanması, râvilerin ihtilâfı ayrıca itkân, zabt ve hafıza gibi faktörlerle anlaşılır.”³⁷

Rivâyetler arasında tercihte bulunmak, elbette farklı mertebelerde tahakkuk eder. Bazı durumlarda tercih o kadar güçlenir ki, adeta kesinlik derecesine ulaşır. Bazen de tercih, bu nispette güçlü olmaz -kesin olmamakla birlikte- tercih edilen rivayetin alınması daha baskın hale gelebilir. Tercih zayıf kaldığından hadîsin ıztırâblığına karar verilir. Çünkü cem' ve tercih imkânı kalmamıştır.

Alâî (ö. 761/1359), isnâtta râvi sayısının artmasıyla ilgili derki: “İşin özü; bu husus birkaç kısımda mütalaa edilir. a. Râvi ziyadesinden sarf-ı nazar edilerek hadîsin muttasıl olması. b. Zâid râvi olmadığında hadîsin mürsel oluşu. c. Hadîsin iki vecihle rivâyet edilmesi. Şöyle ki, râvinin hadîsi en yakın hocası ya da hocasının hocasından işitmiş olması. Her iki durumda da hadîs muttasıl olur. d. Hadîsin râcih ve mercûh olduğunun bilinmemesi halinde tevakkuf edilmesi.”³⁸

Zerkeşî (ö. 794/1392), metin ve isnâttaki ihtilâfın hasen hadîse olan etkisiyle ilgili şunları söylemektedir: “Vâhi bir tad'î³⁹ ile hadîsi zayıf kılan âlimin değerlendirmesini bazıları sahîh olarak addetmişlerdir. Ancak zayıflık muteber ise mukabili tercih edilir ki, buna da hasen denilir. Öyle ki, cerh, ta'dîl, vakf ve ref ' edilen rivayetler de hasen olarak değerlendirilmelidir. İşte tüm bunlardan

³⁵ Elbânî, *ed-Dürer fi mesâilî'l-mustalahi ve'l-eser*, Haz. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Geylânî, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2001), 255.

³⁶ Sirâciüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî İbnü'l-Mulakkın, *el-Mükni' fi ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf, (Suudi Arabistan: Dâru Fevvâz, 1413/1992), 1: 212.

³⁷ Bağdâdî, *el-Câmi'u li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's- sâmi'*, thk. Mahmûd Tahhân, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1403), 2: 295.

³⁸ Selâhaddîn Halil b. Keykeldî b. Abdullah el-Allâî, *Câmiu't-tahsil fi ahkâmi'l-mürsel*, thk. Hamdî Abdülmeccid es-Silfî, (Beyrut: 1407/1986), 127.

³⁹ Tad'îfü'l-vâhi: Hadîsin zayıflığını gerektirmeyen hafif zayıflıktır.

dolayı Abdulhakk, Tirmizî'nin Hakem b. Amr hadîsini⁴⁰hasen olarak görmesine yol açmıştır. Ancak hadîslerde vakfî illet olarak kabul etmeyenler, rivayeti sahîh olarak nitelendirmişler.”⁴¹ İbn Abdilhâdî ise bu konuyla ilgili şunları yazmaktadır: “Âlimler, hasen hadîsin tanımında ihtilâf etmişlerdir. Sadra şifa olacak bir kural geliştiremediler. Bazılarına göre hasen hadîs; râvisi sıdk ehlinden olan ancak hafız ve mutkin olmadığı için rivayeti sahîh hadîs derecesine ulaşmayandır. Hadîsin isnâdında yer alan râvilerin hıfz ve itkânlarından dolayı tevsiklerinde ittifak olsa bile, hadîs yine de sahîh olmaz. Bilakis şuzûz, ızdırab ve müessir illet nedeniyle hadîs, ya hasen ya da zayıf olabilir.”⁴² Hadîsin şâz oluşu belli düzeyde kaldığında ise hadîs, hasen olabileceği gibi zayıf da olabilir. Çünkü şâzlık oranına göre hüküm, farklılık arz eder.

3.5. Hasen Li-Zâtihî'nin Sadece Zabt Noksanlığı İle İlgili Olmadığının Örnekliği

Hasen hadîsi, zabt noksanlığına hasretmeyle ilgili birçok örnek vermemiz mümkünse de konuyu dağıtmamak için bir örnek ile yetineceğiz. İbn Hacer'in, Zeyd b. el-Hubâb hadîsi üzerinde değerlendirme yaparken aktardığı bilgi, bu konunun pratik yönünü ilgilendirmesi nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. “Abdurrahman b. Şureyh>Ebû Hânî el-Havlânî>Ebû Ali el-Cenbî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin aktardığı rivâyete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Her kim ‘Allah’ı rab, İslâm’ı din, Muhammed’i (as) peygamber olarak kabul ettim.’ derse, cennet ona vacip olur/cennete girmeyi hak eder.”⁴³ Bu hadîs hasendir. Ebû Dâvud, Muhammed b. Râfî⁴⁴ Nesâî ise Abde b. Süleymân kanalı ile Zeyd b. Hubâb’a dayandırarak aktardıkları bu tarik ile âli isnad elde edilmiştir. El-Cenbî müstesna, bu hadîsin râvileri Müslim’in kendilerinden hadîs aldığı râvilerdir. El-Cenbî ki (cim harfi üstün, nûn harfi sükûndur) adı Amr b. Mâlik’dır. Tevsik edilmiştir. Ancak buna rağmen hadîs için sıhhat hükmünü vermedim. Çünkü Ebu Hani künyeli Hümejd b. Hânî'nin yer aldığı isnat ve metinde ihtilâf söz konusudur.”⁴⁵

Ayrıca İbn Hacer'in bu hadîsi tashih etmekten imtina etmiş olmasının bir diğer sebebi de, Abdullah b. Vehb'in mezkûr râvî Ebû Şureyh'ten daha güvenilir olması ve Ebû Şureyh'e muhalefet etmesidir. Her ne kadar Abdullah b. Vehb'in kanalıyla gelen rivayet, Halid b. Ebû İmrân'ın rivâyeti ile mutâbaat sağlamış, İbn Hibbân ve Hâkim gibi muhaddislerin mezkûr hadîsi sahîh kabul etmelerinden dolayı güç kazanmışsa da, hem Ebû Şureyh tarikini destekleyen başka karinelerin varlığı, hem de

⁴⁰ Bu rivayete göre, Hz. Peygamber, “Erkeklerin kadın artığı ile abdest almayı yasaklamıştır.” Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülmu'îd Hân, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 4: 185.

⁴¹ Zerkeşî, *en-Nüket alâ mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynü'lâbidîn b. Muhammed, (Riyad: Advâu's-Selef, 1419/1998), 1: 315.

⁴² Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed İbn Abdilhâdî, *Şerhu kaside-i Ğurâmî Sahîh*, thk. Hüseyin b. Ukâşe, (Kahire: Dâru'l-Fârûki'l-Hadîse, 1427/2006), 272.

⁴³ Nesâî, “Amelü'l-yevm”, 2.

⁴⁴ Ebû Dâvud, “Salât” 87.

⁴⁵ İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr fi tahrîci ehâdîsi'l-Ezkâr*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Silfî, (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1421/2000), 1: 91.

sened ve metindeki muhalefet nedeni ile bu rivayete sıhhat hükmü verilmemiş, aksine onun için hasen hükmü tercih edilmiştir.⁴⁶ Bu çalışmanın neticesinde hasen hadîsi şu şekilde tanımlamak mümkündür: “*Sahîh hadîs şartlarının tamamını taşımakla birlikte sahih hadîse nispetle bu şartların daha düşük seviyede gerçekleştiği hadîstir.*” Elbette bu tanımın nihaî bir tanım olduğu iddia etmiyoruz, bu tanım daha da geliştirilebilir.

SONUÇ

İstilahlar, ilim dalları için kimlik görevi görmekte, konuların anlaşılması ve kavramların zihinlere yerleşmesi için hayati önem taşımaktadır. Kavramların tanımlarında da önemli olan, kapsamının tam belirlenmesi, yani efradını câmi'ağyarını mani' olacak şekilde tanımlanmasıdır. Hadîsler, mütekaddimûn döneminde ya sahih ya da zayıf olarak değerlendirilmiştir. Ancak teorideki bu taksim, pratikte çoğu zaman tartışmaların nedeni olmuştur. Nitekim sahih hadîste olması gereken ilkeleri, tam karşılamayan nice hadîs vardı. Bu hadîsleri zayıf hadîsler kategorisine dâhil etmek mümkün görünmüyordu. Çünkü bunların sahih olma ihtimali çoğu zaman zayıf olmaktan daha ağır basıyordu.

Muhaddisler hasen hadîsi ta'rif etmenin zorluğuna dikkat çekmekle beraber yine de tanımlamaya çalışmışlardır. Hasen hadîs tanımlanırken sahih hadîs esas alınarak bir tanım geliştirilmiştir. Hasen hadîsin sahih hadîse daha yakın olduğu, yani sıhhatinin daha baskın olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sahih hadîsi belirlemede zabt mükemmelliği esas alınırken, hasen hadîste temel kıstas zabt noksanlığı olarak belirlenmiştir. Bu çalışmamızla, hasen hadîsi sahih hadîsten ayırmada zabt eksikliğinin tek başına yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Zira sadece zabt noksanlığı ile hasen hadîsi zayıf ve sahih hadîsten ayırmak, zayıf olmayan bazı hadîslerin zayıf olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Tarihi süreç içerisinde hasen hadîsi sahih hadîsten ayırma hedefi, hasen hadîsle ilgili birbirine çok yakın tanımların yapılmasına yol açmıştır. Bu nedenle ‘sahih hadîse nispetle’ cümlesi neredeyse tüm tanımlarda yer almıştır. Bu husus, tanımı tartışılır hale getirmiştir. Ayrıca tüm hadîslerde ittisâl, adâlet, zabt aynı seviyede olmadığı gibi hadîsin şâz ve muallel olmaması da aynı derecede gerçekleşmediği görülmektedir. Tüm bunların sonunda hasen hadîsi; “*Sahîh hadîs şartlarının tamamını taşımakla birlikte sahih hadîse nispetle bu şartların daha düşük seviyede gerçekleştiği hadîsidir*” diyerek tanımlamak mümkündür.

⁴⁶ İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr*, thk. 1: 92.

KAYNAKÇA

- Alâî, Selâhaddîn Halil b. Keykeldî b. Abdullah. *Câmiu't-tahsîl fi ahkâmi'l-mürsel*. Tahkik, Hamdî Abdülmecîd es-Silfi. Beyrut: 1407/1986.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadîs ıstılahları sözlüğü*. İstanbul: İfav yayınları, 2016.
- Bikâî, Ebü'l-Hasan Burhanüddîn İbrahim b. Ömer b. Hasan er-Rubât. *en-Nüketü'l-vafiyye*. thk. Mahir Yâsin el-Fahl, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifâye fi ma'rife usuli ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdillâh es-Sûrekî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Bağdâdî, el-Câmi'u li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's- sâmi', thk. Mahmûd Tahhân, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1403.
- Bağdâdî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri. *Ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Alî el-Ezherî, Kahire: Dârü'l-Fârûk el-Hadîse, 1430/2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre. *et-Târihu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülmü'îd Hân, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Cezâirî, Tahir b. Salih. *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Dârü'l-Beşâir, 1430/2009.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü*. İstanbul: İfav yayınları, 2012.
- Dureys, Halid. *el-Hadîsü'l-hasen li-zâtihi ve li-gayrihi dirâsetun istikrâiyye nakdiyye*. Riyad: Advâu's- Selef, 1426/2005.
- Dimeşkî, Nâsirüddîn. *'Ukûdu'd-dürer fi 'ulûmi'l-eser ve şerhuâ hallu 'ukûdi'd-dürer*. thk. Abdullah b. Ali Mürşid, Suudi Arabistan: Dâru'l-Abbâs, 1415.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nâsirüddîn. *ed-Dürer fi mesâili'l-mustalahi ve'l-eser*. Haz. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Geylânî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2001.
- Elbânî, *İrvâu'l-ğalil fi tahrîci ehâdis-i mennâri's-sebîl*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. İbn Abdilberr en-Nemerî. *Câmi'u beyâni'l-îlim ve fadlih*. thk. Ebü'l-İşbâl ez-Züheyri, Damâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427.
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Şerhu kaside-i Ğurâmî Sahîh*, thk. Hüseyin b. Ukâşe, Kahire: Dârü'l-Fârûki'l-Hadîse, 1427/2006.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *el-Mevdu'ât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osmân, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-Esiletü'l-fâika bi'l-ecvibeti'l-lâika*. thk. Muhammed İbrahim Hafizurrahman, 1410.
- İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr fi tahrîci ehâdisi'l-Ezkâr*. thk. Hamdî Abdülmecid es-Silfi, Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1421/2000.
- İbn Hacer, *en-Nuket alâ kitâb İbni's-Salâh*, thk. Rabî b. Hâdî el-Medhalî, Riyad: Dârü'r-Râye, 1417.
- İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, thk. Nureddin Itr, Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 1432/ 2011.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fedâ'îmâmüddin İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî. *İhtisârü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamid, Riyad: Dâru'l-Âsime, 1415.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-lugat*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1414.
- İbnü'n-Nefîs, Alâeddîn Ali. *el-Muhtasar fi ilmi usûli'l-hadîs*. thk. Yûsuf Zeydân, Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyye, 1412/1991.
- İbnü'l-Mulakkın, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî. *el-Mükni' fi ulûmi'l-hadîs*. thk. Abdullah b. Yusuf, Suudi Arabistan: Dâru Fevvâz, 1413/1992.
- İbnü'l-Mulakkın, *et-Tezkira fi 'ulûmi'l-hadîs*. (Tavdîhu'l-ebher ile birlikte) thk. Abdullah b. Abdürrahim el-Buhârî, Kahire: Dâru'l-İmâm Ahmed, 1429/2008.
- İbnu's-Salâh, Ebü 'Amr Osmân b. Abdurrahman. *'Ulûmu'l-hadîs*. thk. Nureddîn Itr, Beyrut: Dâru'l-Fkir, 1425/2004.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa. el-Kulliyât mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûku'l- lugaviyye. thk. Adnân Dervîş ve Muhammed el-Misrî, Beyrut: Muessesetü'r- Risâle, 1412/1992.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Râgıb, Ebu'l-Kâsım Hüseyîn b. Muhammed el-İsfâhanî. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâîl b. Salâh b. Muhammed el-Hüseyînî. *Tavdîhu'l-efkâr li-meânî tankîhü'l-enzâr*. thk. Muhammed b. 'Uveyde, 1417/1997.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Osmân b. Muhammed. *et-Tavdîhu'l-Ebher li-tezkira İbni'l-Mulakkın fi ilmi'l-eser*. thk. Abdullah b. Abdürrahim el-Buhârî, Riyad: Edvâu's-Selef, 1418/1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celalüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribu'r-râvî fi şerh takrîbi'n-Nevevî*. Beyrut: Muessesetü'l-Kütübi's-Sikâfe, ts.
- Nesâî, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî. *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelbî, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1421, 2001.
- Özdemir, Veysel. "Hadîslerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadîs İstilâhının Ortaya Çıkışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 2013, 45.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs usulü*. İfav Yayınları, İstanbul: 2018.
- Zerkeşî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Behâdır b. Abdullâh. *el-Mensûr fi'l-kavâid*. thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmud, Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf, 1405.
- Zerkeşî, *en-Nüket alâ mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynü'lâbidîn b. Muhammed, Riyad: Advâu's-Selef, 1419/1998.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mukıza fi ilmi mustalahi'l-hadîs*, Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1412.
- Zehebî, *Zikru men yu'temed kavluhu fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmî, 1410.